

ההתפכחות הגדולה

הדה סטליניזציה של עתון היידיש הקומוניסטי הגיו יורקי
"מארגן פרייהייט"

גנאדי אסטרייך

שיופעלו חוקים אנטי יהודיים כלשהם, שידכאו את ספרות היידיש ואת סופרי היידיש.⁴

ללא ספק, חשדות כבדים החלו להתעורר, כשהחל מ'1948 שינה השלטון הסובייטי את גישתו כלפי היהודים. לא היה קל להתעלם מאותות אזהרה, כמו היעלמותם של עתון היידיש המוסקוואי "אייניקייט" ושל מוסדות היידיש הסובייטיים האחרים, כולל "הוועדה היהודית האנטי-פשיסטית". למרות זאת, המשיך מנגנון התעמולה הסובייטי להזין את המערב בחדשות על חיים יהודיים בברית המועצות ולהכחיש את השמועות על דיכוי אנטי יהודי. דברי ההרגעה של איליה ארנבורג, שדבר לא אירע למשורר איציק פפר ולסופרי יידיש אחרים, היו חלק ממערך המידע הכוזב.⁵ דברי הרגעה דומים נאמרו על ידי סופרים אחרים ודיפלומטים סובייטיים.⁶

"ציון האדומה"

בשנת 1951, כאשר "ברית המועצות (היתה) במחצית הדרך לחברה קומוניסטית" (בהשאלה מכותרת מאמר של מוישה כץ, שהתפרסם ב"מארגן פרייהייט" ב'24 בספטמבר 1951), ביקרו מספר פעילים קנדים מהאגף השמאלי בברית המועצות. בדו"ח שלהם, שפורסם ב"מארגן פרייהייט" (ב'30 בספטמבר וב'20 באוקטובר 1951), הוכחו נמרצות כל השמועות על אנטישמיות בברית המועצות. הפעילים הקנדים פגשו את הרב שלמה שליפר מבית הכנסת של מוסקוה ואת דוד זסלבסקי, בוגריסט לשעבר שהיה לעתונאי בכיר ב"פראוודה". בעוד שהרב שליפר הדגיש את חופש הדת במדינה, זסלבסקי התמקד בהתפתחות תרבות היידיש באזור האוטונומי היהודי. זסלבסקי והאחרים עליו ידעו היטב, שעבור החוגים הפרו סובייטיים, "ציון האדומה" היתה סמל לפתרון הסוציאליסטי של התלומות היהודיים. "בירובידו"אן היא המרכז היהודי היחיד בעולם, שבו שפת היידיש ותרבות היידיש מתפתחות על הבסיס הבטוח של כל החיים הכלכליים, החברתיים והפוליטיים, טען אלכסנדר פומרנץ שנתיים קודם לכן.⁷

מלבד חדשות מתקתקות ושקריות מבירובידו"אן, פירסם ה"מארגן פרייהייט" מספר מאמרים על אישים סובייטיים מפורסמים ממוצא יהודי, כמו הכנר הווירטואוז דוד אויסטרייך והשחמטאי המצטיין מיכאיל בוטוויניק. ב'1950 התעוררה התלהבות מיוחדת כאשר מספר שמות יהודיים נכללו ברשימת המקבלים של פרס סטלין השנתי.⁸ תעמלנים סובייטיים ופרו סובייטיים השתמשו באופן נרחב ברשימות של אנשי רוח ודמויות תרבותיות כדי להשתיק את כל ה"משמיעים" הודים.⁹ העתון הגיב בהתלהבות יתרה

בשנות ה-50 יצאו לאור כתבי עת קומוניסטיים ביידיש במספר מדינות מערביות, בעיקר בארצות הברית, בקנדה, בצרפת, בארגנטינה ובישראל. היומון הגיו יורקי "מארגן פרייהייט" היה אחד החשובים שבהם. עתון זה, "עצמאי" להלכה, היה למעשה ביטאון של המפלגה הקומוניסטית האמריקנית, וניהל תעמולה למען עניינים סובייטיים הקשורים ליהודים. מסמכים ארכיוניים מראים שאפילו הופעתו הראשונה של העתון, ב'2 באפריל 1922, תואמה עם מטה הקומינטרן במוסקוה.¹ בשנות ה-40 המאוחרות ושנות ה-50 המוקדמות שמר העתון עדיין על תפוצה משמעותית. די לומר שב'1949, כ'20 אלף איש בירכו את ה"מארגן פרייהייט" לרגל יום השנה ה-32 למהפכת אוקטובר.² ניתן להניח שלא כולם היו בעלי כרטיסי חבר של המפלגה הקומוניסטית, למרות שבתקופה זאת כמחצית מהקומוניסטים האמריקנים היו יהודים.³ רבים מהקוראים היו חברים ב"מסדר הפועלים הבינלאומי" (International Workers Order), אגודת יידידות בעלת השפעה, או בארגונים אחרים מהאגף השמאלי.

מלבד היותו פורום קומוניסטי, ה"מארגן פרייהייט" היה עתון של ה"מזרח אירופאים", של פועלים יהודים ושל אינטלקטואלים לכאורה, אשר השקפותיהם שילבו פרו סובייטיות ודבקות בתרבות ובשפת היידיש. עבורם, יומן היידיש האמריקני הנפוץ ביותר, ה"פארווערטס", היה לא רק יריב פוליטי; קוראי ה"מארגן פרייהייט" גם סלדו מהפרוגרמה התרבותית של אמריקניזציה, שהיתה אופיינית ל"פארווערטס". בעוד שרובם המכריע של הקומוניסטים האמריקנים ראו בברית המועצות את מולדתם הפרולטרית, עבור הקומוניסטים דוברי היידיש היתה לה משמעות נוספת, משמעות של ה"אלטע היים" (הבית הישן), שהפך לארץ חלומות סנטימנטלית של חירות ושיוויון. חשוב לציין שהפעילים היידישאים, הן הסובייטיים והן המערביים, היו בדרך כלל אנשים מרקע דומה, אשר מסיבות שונות התיישבו במוסקוה או בניו יורק, בקייב או בטורונטו, במינסק או בפריז, בבירובידו"אן או בבואנוס איירס. אל ציבור זה פנה מוישה כץ (1885-1960), עתונאי יידיש ותיק ואחד הכותבים הראשיים ב"מארגן פרייהייט", בכתבתו, שפורסמה בגיליון אוגוסט 1949 של כתב העת הספרותי היידישאי הספרותי, והפרו סובייטי באותה תקופה, "יידישע קולטור":

במשך שלושים שנות קיומן של ברית המועצות ושל התעמולה האנטי סובייטית הפראית בעתונות הקפיטליסטית, למדנו לבטוח בממשלה הסובייטית ולהתייחס בתשדנות ובחוסר אמון עוים ביותר למידע הכוזב ולהשמעות של אויבנו... מניסיוננו אנו יודעים שברית המועצות היתה תמיד וגם נשארה הידידה הטובה ביותר של העם היהודי, של תרבותו ושל עתידו. לכן, כל עוד השלטון הסובייטי קיים, בלתי סביר ובלתי אפשרי

MORNING FREIGHT

MORNING FREIGHT

C. M. L.
'מס' 24, נובמבר 1998
מס' 24, נובמבר 1998
מס' 24, נובמבר 1998
מס' 24, נובמבר 1998

פרייהייט

VOL. XXV, No. 12,392

8 pages

New York Friday, April 13, 1956

פרייהייט, אפריל 13, 1956

Price 7 cents

האמער שילד מעלדעט, אז ישראל און עניפטן האבן צוגעשטימט אפצושטעלן אינצידענטן

עניפטער אמאקירן ישראל מיט פיר ענגלישע דזשעמס

קאמאנדא-באנדעס מיטן 3 ישראל-קינדער, לערער; 18 פארוואנדעט

די אמאקירן פון ישראל און עניפטן האבן צוגעשטימט אפצושטעלן אינצידענטן. דער עניפטער אמאקירן פון ישראל מיט פיר ענגלישע דזשעמס, וועט זיך אפגעפירט ווערן אין יארן און נאכאלדן געווארן. דער עניפטער אמאקירן פון ישראל מיט פיר ענגלישע דזשעמס, וועט זיך אפגעפירט ווערן אין יארן און נאכאלדן געווארן.

ישראל-דעלעגאציע פארעמולעכט פראטעסט פון בו נארוון צו האמערשילדן נעגן נייטע אטאקעס פון עניפטן אויף ישראל-מער-מיראיע

מאסקווע שלאגט פאר כאמערענין פון די "גרופע 4" וועגן שלום אין נאענטן מורת, זאגט באריכט פון לאנדאן

פון דור משה

פארוואנדעט פארעמולעכט פון דער נארוון צו האמערשילדן נעגן נייטע אטאקעס פון עניפטן אויף ישראל-מער-מיראיע.

קרישנא מענא פליט קיין פאריז וועגן קרויסן אז אלזשיר און אז אינדא-כינע

פאריז, אפריל 12. — אינצידענטן געבן פראגראמירן אין אטאק פאר אפגעפירט ווערן די קרישנא מענא פליט קיין פאריז וועגן קרויסן אז אלזשיר און אז אינדא-כינע.

ישראלים ענטפער

באר אויף מיליטערישן פארשטייט פון ישראל און עניפטן האבן צוגעשטימט אפצושטעלן אינצידענטן. דער עניפטער אמאקירן פון ישראל מיט פיר ענגלישע דזשעמס, וועט זיך אפגעפירט ווערן אין יארן און נאכאלדן געווארן.

פראגע פון מיטל-מזרח מאג געלויזט ווערן

דער נארוון צו האמערשילדן נעגן נייטע אטאקעס פון עניפטן אויף ישראל-מער-מיראיע.

כאשר נכתב ב"פראוודה" שסטלין גינה בתקיפות את האנטישמיות ושגישה זאת השתקפה במהדורה החודשה של "האנציקלופדיה הסובייטית הגדולה"¹⁰, באופן כללי נראה הדבר כמתחה, שבו דמויות תמימות התנהגו לפי תסריט פשטני וחסר הגיון: עתונאים אמריקנים קלי אמונה קיבלו כל דבר שמקורו במוסקווה כפשוטו, וחזרו עליו בפני קוראי היידיש שלהם, שהיו קלי אמונה עוד יותר. ואכן, האמונה של הכותבים ושל הקוראים בברית המועצות היתה כה חזקה, שרק חשיפה של חומר נפץ דליק ביותר יכול היה לנפץ אותה.

בין כה וכה, שמותיהם של דוד ברגלסון, פרץ מרקיש, איציק פפר וסופרי יידיש סובייטיים נוספים שנאסרו, נעלמו לחלוטין מדפיו של ה"מארגן פרייהייט". חסרונם היה בולט, מכיוון שעד אז הופיעו יצירותיהם באופן סדיר בעתון. יתרה מזאת, בשנים הקודמות היו עמודי הספרות בעתון לעתים קרובות גדושים ביצירות יידיש של מתברים סובייטיים, במיוחד מאז שנת 1929, כאשר כותבי יידיש אמריקנים חשובים רבים החלו להימנע מכל שיתוף פעולה ישיר עם הקומוניסטים.¹¹ ואז, בגיליון ה-30 בספטמבר 1955, אנו מוצאים את המידע הבא:

בין החברים הסובייטיים [של המשלחת לאו"ם] היה לאוניד אילייצ'ב (Ilychev), ראש מחלקת העתונות של משרד החוץ הסובייטי. הוא הוקף לעתים קרובות בעתונאים, אשר שאלו שאלות שונות ביחס לפוליטיקה הסובייטית. כאשר נשאל אילייצ'ב על סופרי היידיש דוד ברגלסון, איציק פפר ופרץ מרקיש, הוא השיב שאינו יכול לומר דבר על שני הראשונים, אבל הוא מכיר את מרקיש היטב, מפני שהוא רגיל לראותו [במשרדי העריכה] ב"פראוודה". לפי אילייצ'ב, מרקיש היה במוסקווה. כאשר אחד העתונאים שאל את אילייצ'ב האם הם יכולים לפרסם מידע זה בציבור, הוא ענה: "כן, אתה יכול, אם אתה רוצה".

היה זה אופייני, שקטע תעמולה זה הופיע בדרך אגב ולא כסנסציה. נראה כאילו עורכי ה"מארגן פרייהייט" ידעו שהסבר השטחי של אילייצ'ב אינו אמין, ואכן, בתקופה זאת התחילו פעילים יידישאים פרו סובייטיים רבים לאבד את סבלנותם ורצו לשמוע דברים מהימנים יותר.¹²

ב-19 בפברואר 1956 פירסם ה"מארגן פרייהייט" את מאמרו של מוישה כץ, "פרץ מרקיש", שהתבסס על ידיעה שהופיעה ב-29 בדצמבר 1955 ב" Literaturnaia Gazeta, הביטאון הראשי של "איגוד הסופרים הסובייטיים". שבועון מוסקוואי זה הודיע, שהמוזכירות של איגוד הסופרים הקימה ועדה לטיפול בעיזבונם הספרותי של מרקיש. על סמך עובדה זאת, הגיע כץ לשתי מסקנות הגיוניות: ראשית, "פרץ מרקיש כבר אינו בין החיים", ושנית, ששמו "טוהר". זמן קצר אחרי כן פירסמה העתונות הסובייטית מידע על סופרי יידיש נוספים שנעלמו, שגם שמותיהם "טוהרו". עם זאת, ה"מארגן פרייהייט" עדיין הגביל את הגילויים שלו להסקה של "מסקנות הגיוניות" תוך שימוש בלשון הזירה והימנעות מהכללות. העורכים חשו עצמם, ללא ספק, מבולבלים לאור השמועות ובדלי המידע, שהגיעו בפברואר 1956 ממוסקווה בנוגע לנאום האנטי סטליניסטי של ניקיטה כרושצ'ב בקונגרס ה-20 של המפלגה הקומוניסטית.¹³

"הכאב שלנו והנחמה שלנו"

הזעזוע האמיתי הגיע באפריל 1956, כאשר עתון היידיש הוורשאי ה"פאלקס שטימע" פירסם מאמר בכותרת "הכאב שלנו והנחמה שלנו". הוא התפרסם

כמעט חודש אחרי שליאון קריסטל, כתב יומון היידיש הגיו יורקי, "פארווערטס", פירסם את הידיעה על הוצאתם להורג באוגוסט 1952 של קבוצה של סופרי יידיש סובייטיים חשובים.¹⁴ אולם, הכתבה של קריסטל לא היתה יכולה לשכנע את כולם, במיוחד את אלה מהאגף השמאלי, שבאופן כללי לא האמינו ל"אמצעי התקשורת הבורגניים". עבור ציבור זה, מידע משכנע חייב היה לבוא ממקור קומוניסטי. עורך ה"פאלקס שטימע" דאז, הרש סמולר, נזכר בשלב מאוחר יותר:

באותם ימים [מרס 1956], [ליאון] קריסטל, עורך משותף של יומון היידיש הגיו יורקי "פארווערטס", עצר בווארשה בדרוכו חזרה ממוסקווה. יצאנו יחד מחדרו בבית המלון, כדי שנוכל לדבר במקום שבו "אין אוזניים לכותלי". קריסטל סיפר לי מה שהצליח לגלות במוסקווה. הוא אישר את החשדות בנוגע לחיסולם של סופרי היידיש ואנשי הציבור שנאסרו בשנים 1937-1948. לא היה ברור אם כל האנשים שהכרנו כבר מתו, או שחלקם עדיין בחיים. זה היה הדבר היחיד שבנוגע אליו היו לנו ספקות. אמרתי לקריסטל שאנו עומדים לפרסם את עמדתנו בציבור. עם עלות השחר, לאחר לילה קרתני של מאבק בלתי פוסק ב"צנזור הפנימי", המאמר שלי "הכאב שלנו והנחמה שלנו" היה מוכן.¹⁵

המאמר קיבל את אישורם של השלטונות הפולניים בדרגים הבכירים ביותר.¹⁶ היחסים בין פולין לברית המועצות היו מתוחים באותה תקופה. בהקשר זה, הצעד של סמולר לא היה בדיוק מעשה נועז, במיוחד לאור היותו ידוע היטב כ"פונקציונר" ממושמע של המפלגה.¹⁷ ייתכן שהשלטונות הפולניים לא רצו להחמיץ הזדמנות לפגוע באויביהם הסובייטיים, אולם הם העדיפו לעשות זאת בחשאי: איננו מוצאים כל איזכור של הנושא בעיתונים פולניים אחרים, במיוחד בעיתונים הוורשאים Trybuna Ludu ו-Zycie Warszawy. עם זאת, יהיו המניעים של סמולר אשר יהיו, הם אינם יכולים להפחית את החשיבות ההיסטורית של המאמר ב"פאלקס שטימע", אשר סיפק את האישור הקומוניסטי הראשון לדו"ח של קריסטל.¹⁸

בעקבות הפירסום של "הכאב שלנו והנחמה שלנו", ניסח פול (פוסה) גוביק, העורך הראשי של ה"מארגן פרייהייט", את העקרונות שלו של ה"נחמה":

בכל הנוגע להמוני היהודים, הבנאים של תרבות היידיש, היידיים של ברית המועצות – הם, הנפגעים, ישאלו תמיד: מה הלאה? הם יקדמו בברכה את הצעדים הראשונים, שנעשו כדי לרפא את הפצעים: את השיקום של תיאטרון היידיש הלאומי ואת ההזדמנות שניתנה ליותר מ-60 סופרי יידיש לפרסם את יצירותיהם. עם זאת, הם ימתונו בחוסר סבלנות להתפתחויות הבאות, הם ישאלו: מה בנוגע לבית הוצאה לאור? האם יש חדשות מבירובידואן, שבה היידיש אמורה להיות השפה הרשמית? האם ברית המועצות, השבה לעקרונותיו של לנין, תחזיר גם את תרבות היידיש [לרמה שבה היתה ב] שנות העשרים? ... והם ימתונו למידע ולהסברים מדויקים: כיצד נענשו הפוגעים, ומה נעשה כדי להבטיח את החיים היהודיים ואת תרבות היידיש.¹⁹

מתברר, שגילוי הדעת של גוביק התאים למצב הרוח של קוראיו. קוראים רבים של ה"מארגן פרייהייט" היו להוטים "להתנחם", מפני שלא היו מסוגלים לנטוש את התקווה, שברית המועצות עדיין תוכיח את עצמה כארץ החירות. מצד שני, הם לא יכלו להצדיק בדרך פשוטה את חיסולם של האינטלקטואלים היהודים הסובייטיים. מכאן דרישתו של גוביק מהשלטונות הסובייטיים לנחמה.

באותה תקופה, לא היה המאמר של גוביק מנוגד לקו המפלגה. בעת ובעונה

הפגנת פועלים בניו יורק, שנות ה-30, עם כרזות ענק של העתון היהודי-קומוניסטי

שהיה תחילה ב"פועלי ציון" ומשם עבר לתנועה הקומוניסטית, הוא התחיל להתעניין בשנות ה-30 המאוחרות במצבם של החיים השיתופיים והתרבותיים היהודיים בברית המועצות. ביולי 1939 היה זלצברג במוסקוה, שם ניהל שיחה ארוכה עם גיאורגי דימיטרוב, המזכיר הכללי של הקומינטרן. דימיטרוב הציע לארגן ועדה של הקומינטרן לבעיות היהודים, וביקש מזלצברג להכין תזכיר לדיון. למרות שזלצברג שלח חומר כזה, המלחמה קילקלה את כל התוכניות העתידיות.

ב-1949 הגיע זלצברג למסקנה, שהשלטונות הסובייטיים נקטו בצעדי דיכוי נגד התרבות היהודית, למרות שלא היה מסוגל לקבל כל מידע ברור. הוא עמד על כך שהמפלגה שלו תתערב, אולם, ההנהגה הקומוניסטית הקנדית רק ציטטה את ההסבר הבא שהגיע ממוסקוה: (1) היהודים הפכו ל"חלק אינטגרלי" של החברה הסובייטית, ולכן הם אינם רוצים מוסדות יידיש נפרדים; (2) הפירוק של מוסדות היידיש האחרונים היה תוצאה של "תהליכים חברתיים טבעיים"; (3) המעטים שנעצרו, הם אנשים שהפרו את החוקים הסובייטיים. במאמרו מ-1956 הודה זלצברג, שהקומוניסטים המערביים התנהגו כ"אריסים", ולא העזו להציג שאלות ביחס להתלטות של סטלין. יתרה מזאת, טען, שאם העולם הקומוניסטי שמחוץ לברית המועצות היה קם להגנתם של האינטלקטואלים היהודים הסובייטיים העצורים, גורלם היה עשוי להשתנות. זלצברג עצמו לא מהה פומבית, מתוך חשש להזיק לברית המועצות בפרט, ולסוציאליזם בכלל. למרות זאת, הוא הורחק ממוכירות

אחת, ה"Daily Worker", הביטאון הראשי של המפלגה הקומוניסטית האמריקנית, ביטא במאמר מערכת מורת רוח חזקה מהמנהיגים הסובייטיים על שאינם מציעים כל הסבר למה שקרה לאינטלקטואלים היהודיים. מאמר המערכת הוסיף ואמר: "בנוגע לחלק שלנו, אנו מודים בכנות שנשינו יותר מדי לקבל את ההסבר להיעלמותה של התרבות היהודית בברית המועצות בשנות ה-40 המאוחרות. אילולא עשינו כן, היינו משרתים טוב יותר את מטרות הסוציאליזם."²⁰ ביוני 1956 הביעה המפלגה הקומוניסטית האמריקנית את דאגתה על כך שכרושצ'וב לא הוכיח פשעים נגד היהודים בנאומו בפברואר ועל שהוא ומנהיגים סובייטיים אחרים נכשלו בטיפולם בבעיה זאת.²¹ למרות זאת, המנהיגים הסובייטיים המשיכו בשתיקתם. אופייני, למשל, שבתרגום לרוסית של מאמר של יוג'ין דניס, מנהיג קומוניסטי אמריקני, השמיט ה"פראוודה" קטע המגנה את עידן סטלין על חיסול אנשי רוח יהודיים.²² יתרה מזאת, ה"פאלקס שטימע" אף הוחרם זמנית בברית המועצות.²³

התפכחותו של זלצברג

לקראת סוף 1956 פירסם ה"מארגן פרייהייט" מספר מאמרים, שנכתבו על ידי יוסף ברוך (ג'ו) זלצברג, מנהיג חשוב של "המפלגה הלייבור-פרוגרסיבית (הקומוניסטית) הקנדית" ותרם לשעבר בבית המחוקקים של אונטריו (1943-1955), אשר חשף ממצאים מסוימים בשליחותו למוסקוה.²⁴ לדברי זלצברג,

המפלגה ב"1953 ומהוועד הפועל הלאומי (NEC) ב"1954.

במאי 1956, בעקבות הגילויים של קריסטל ושל ה"פאלקס שטימע", נבחר ולצברג שוב ל-NEC. בהצדדה מיוחדת, הודו מנהיגי המפלגה ש"ולצברג צדק ואנשי ה-NEC ברובם שגו".²⁵ ביולי 1956 הגיע ולצברג למוסקבה יחד עם מספר מנהיגים קומוניסטים קנדים חשובים נוספים. הוא נכלל במשלחת, מפני שחברי המפלגה במונטריאול (יהודים ברובם), בתמיכת הקומוניסטים בחלקים האחרים של המדינה, עמדו על כך שולצברג ישתתף בגילוי האמת בנוגע לדיכוי האנטי יהודי ולתוכניות של המנהיגים הסובייטיים החדשים ביחס לצורות החיים היהודיים בחברה הפוסט-סטליניסטית.²⁶ למשלחת היו מספר פגישות עם פונקציונרים סובייטיים מהדרג הבכיר, כולל חבר הפוליטבירו מיכאיל סוסלוב וראש המתלקה הבין לאומית של הוועדה המרכזית, בוריס פונומרב. ניקיטה כרושצ'וב נטל חלק בפגישה האחרונה ב" 29 באוגוסט 1956.

הפונקציונרים טענו ש"הוועדה היהודית האנטי פשיסטית" נסגרה משתי סיבות. ראשית, אחרי המלחמה הוועדה הפכה מיותרת מבחינה פונקציונלית. שנית, היא היתה נתונה להשפעות בורגניות-לאומניות והחלה להפוך לארגון צדקה יהודי, שסייע במציאת דיוור ועבודה, העתון שלה, "איינטיקייט", שיחק לידיהם של האנטישימים, כשחילק שבחים לתפקידם של היהודים בשיקום המדינה אחרי המלחמה. למרות שסוסלוב ופונומרב הודו, שופריי יידיש רבים סבלו מדיכוי, הדגש הושם על העובדה שהספרות של האוקראינים, של הגרוזינים ושל עמים סובייטיים אחרים סבלה באופן יחסי אפילו בנקים גדולים עוד יותר. כשולצברג אמר שהוא ותבריו היו רוצים לראות הצהרה רשמית בנוגע לדיכוי האנטי יהודי, נאמר לו, שהצהרה כזאת יכולה לגרום נזק רב. קבוצות אתניות ורפובליקות אחרות תשאלנה: "מדוע ישנן הצהרות על היהודים ולא עלינו?"

ולצברג גם העלה את השאלה לגבי הסטטוס של היהודים הסובייטיים, בעיקר בשאלה האם הם נחשבים לקהילה הזכאית שיהיו לה עתונות, תיאטראות ובתי ספר משלה. הוא טען שצריכה להינתן ליהודי ברית המועצות האפשרות להחליט לאיזה סוג של מוסדות הם זקוקים. למטרה זאת, הוא הציע לפתוח מועדונים מקומיים של הפועלים היהודים וועדות ברפובליקות השונות, ולהקים גוף בדרג הבכיר ביותר – ועדה יהודית של כל המדינה. למעשה, ולצברג רמז בכך לדגם של הארגון הקהילתי היהודי שיושם בפולין אחרי המלחמה.²⁷ אולם בוכרו את הקשרים המתוחים בין הממשלות של כרושצ'וב וגומולקה הוא לא הוזכר דוגמה זאת בגלוי. תשובתם של הנציגים הסובייטיים היתה, שרק היהודים המתגוררים בבירובידז'אן נחשבים לקהילה. בכל חלקי המדינה האחרים, היחס ליהודים הוא "כמו לכל האזרחים הסובייטיים האחרים". בשנות ה"20 וה"30 המצב היה שונה והממשלה הסובייטית מימנה מוסדות יידיש רבים, אולם, מקבלי ההחלטות הסובייטיים טענו, שבשנות ה"50 רובם המכריע של היהודים הפך כבר כה משולב בחברה הסובייטית הכללית ורק מעט "אלמנטים נחשלים" הסתגרו בתוך הקונכיה היהודית שלהם. באותו זמן וידא ולצברג, שספריהם של סופרי היידיש יופיעו בידיש ובשפות אחרות, שכתב עת ספרותי בידיש יתחיל להופיע, ושסמפרן של להקות נגנים יהודיים יגדל.

עצומה עתונאית לממשלת ברית המועצות

עבור ולצברג היתה הפגישה בת השעתיים עם כרושצ'וב מזעזעת במיוחד, ולצברג נחרד לשמוע את ההערות המזלזלות של המנהיג הסובייטי על היהודים. סטריאוטיפ היהודי של כרושצ'וב כלל "תכונות יהודיות" כמו עצלות (העיר צ'רנובצי היתה מזוהמת מפני שהיהודים המתגוררים בה לא ראו כל עניין בניקוי הרחובות), חוסר מהימנות (בין אלפי התיירים הסובייטיים היו רק שלושה עריקים, כולם יהודים) וקלריקליוז (היהודים הקימו בתי כנסת בכל המקומות שבהם התיישבו). כרושצ'וב הוזכר את תמיכתו בהחלטת סטלין, שלא לתת את קרים ליהודים, מפני שנה עשוי היה ליצור קרש-קפיצה להתקפות על ברית המועצות. לפי כרושצ'וב, פעיל איגודי העובדים המפורסם בכל עולם, סולומון לוזובסקי, שאותו הוא כיבד בזכות היותו בולשוויק ותיק, גווע בעקבות גרידתו ל"פרשת קרים".²⁸

מלבד סיפורו של ולצברג, ניתן גם לקרוא דו"ח סובייטי על הפגישה עם כרושצ'וב.²⁹ אופייני ששתי המשלחות התנהגו כאילו הקומוניסטרן עדיין קיים: השלטון (הסובייטי) המרכזי מנחה את הפרובינציאליים (הקנדיים) הכפופים לו.

ראש המשלחת הקנדית, המוזכר הראשי של "המפלגה הלייבור-פרוגרסיבית", טים באק, הציג את הבעיה היהודית-סובייטית כ"עניין רציני עבור החבר ולצברג, אשר ציבור הבוחרים שלו הוא תחת השפעה יהודית חזקה". אחרי דברי המבוא של באק, ולצברג חקר את כרושצ'וב בנוגע לאפשרויות לחידוש הפעילויות התרבותיות בידיש בברית המועצות. הוא טען שצעדים כאלו של השלטונות הסובייטיים יסייעו לקומוניסטים הקנדים להגן על עמדתם. הוא הודה שיריביהם האידיאולוגיים השתמשו באופן יעיל בבעיה היהודית-סובייטית. (ולצברג, אשר בשנות ה"40 הפיק תועלת מהפרו סובייטיות של תקופת המלחמה מצד המצביעים המזרח-אירופאים, יהודים ברובם, איבד את מושבו בבחירות של 1955).³⁰

בתשובה, כרושצ'וב אמר את מה שהיה לו לומר על היהודים. הוא גם ביטא את אכזבתו מהתוצאות העלוכות של פרשת בירובידז'אן ואת עמדתו השלילית כלפי בתי ספר וכתבי עת בידיש, בטענה שזה מיותר ויפגע באינטרסים של היהודים. הוא ייעץ לקומוניסטים הקנדים לראות את הבעיה מנקודת הראות של מלחמת המעמדות והאינטרנציונליות הפרולטרית. לדעתו, מורת הרוח של קומוניסטים יהודים קנדים מסוימים פשוט חושפת את חולשתו של החינוך המרקסיסטי-לניניסטי שלהם. הוא הורה לקומוניסטים הקנדים לתקוף את מתנגדיהם במקום להתגונן. בסיכום, טים באק הדגיש שוב שהם דנו ב"בעיה של ולצברג" ו"עכשיו אנו נשמח לראות את החבר ולצברג פותח במתקפה".³¹

מסתבר, שולצברג נפגע מאד מתוצאות שליחותו במוסקבה. בדברו בכינוס גדול במונטריאול, הוא רמז שהמצב האמיתי היה הרבה יותר גרוע מכפי שהוצג בכל הדיווחים הקודמים.³² הוא ביטא אפילו הסתייגויות מסוימות מההודעה הרשמית, שנוסתה על ידי המשלחת, בהדגישו במיוחד שחייבת להינתן ליהודים הסובייטיים האפשרות להקים את הארגון המייצג שלהם.³³ לדברי ולצברג היו תגובות מידיות: בנובמבר 1956 הוא לא נבחר שוב ל-

³⁴NEC.

"מוכר העתונים", איור של ויליאם גרופר. לפיו, כולם קוראים את ה"מארגן פרייהייט"

תה.
על
כמו
לא
דים
דים
את
היה
עיל
יבד

עם
יים:
פים

נדר
ציני
דית
נוגע
הוא
נדים
יעיל
זפרו
ודים

ניטא
גרתו
פגע
בעיה
עתו,
את
אטים
גיש
וחבר

יבוס
מכפי
ימות
ייבת
גם,
ב ל-

עם זאת, נראה שהשלטונות הסובייטים לא היו מעוניינים במיוחד לטפח את התקוות של הקומוניסטים היהודים המערביים. בסוף 1956 למדו קוראי ה"מארגן פרייהייט" מג'ז גרשמן, שהפרוייקטים של התיאטרון, של כתבי העת ושל הספרים בידיש הופסקו, בשל חילוקי דעות בקרב הפקידות הסובייטית.⁴¹ למעשה, בתקופה זאת היו הקונצרטים הצורה היחידה של פעילות תרבותית בידיש. עשרים להקות יידיש מקצועיות ניגנו בסיבוב הופעות בחסותו של Rosestrada (הארגון המרכזי בפדרציה הרוסית להצגות, קונצרטים ולמופעים). בשבעת החודשים הראשונים של 1956 הופיעו קבוצות אלה ב-121 קונצרטים שבהם צפו 65 אלף איש. קניג הזכיר אמנים כמו אנה גוזיק ותהלהקה שלה היתה הגדולה ביותר (12 איש), סידי טל, אמיל הורוביץ, מרינה גורדון, שאול לוימוב, מיכאיל אפלאבאום, יצחק רקיטין ונחמה ליפשיץ.⁴² אולם, התפתחות זו בוודאי לא ענתה על דרישותיהם של קוראי ה"מארגן פרייהייט".

"עתון עצמאי פרוגרסיבי"

בגיליון ראש השנה של ה"מארגן פרייהייט" בשנת 1957 אנו מוצאים מאמר הבותן כמה בעיות יסודיות של ההשקפה הקומוניסטית, ובמיוחד את הקשר בין "היהודיות", או "היידישקייט", לבין הסוציאליזם. המחבר, י.ב. ביילין, טען שהנאום של כרושצ'וב וגילויים נוספים, כולל המאמרים של זלצברג, מחקו תקופה בת 35 שנים של עליונות מלחמת המעמדות והסוציאליזם. היתה זו תקופה של הערצת סטלין בפרט, וברית המועצות בכלל. עתה, לאחר ההתקוממות הסוערות של 1956, נראה היה שהיידישקייט הופך לחשוב יותר.⁴³ בגיליון שפורסם יומיים מאוחר יותר אנו מוצאים הצעה לשנות את שמו של העתון – סמל לפרו סובייטיות עיוורת.⁴⁴ השם החדש שהוצע: "אמעריקנער יידישע פאָלקס צייטונג" (עתון העם היהודי אמריקני), שם דגש על היידישקייט ולא על רעיונות אוניברסליים של חירות. (משמעות המילה "פרייהייט" בידיש היא "חירות"). למעשה, זה היה שמו המקורי של העתון. ביוני 1927 הוא התחיל להופיע בבוקר "מארגן" בידיש ולא אחר הצהריים. מכאן השם "מארגן פרייהייט" חלק מהקוראים תמכו בהצעה, אחרים התנגדו לשינוי השם.⁴⁵

לבסוף, ב-12 וב-13 בינואר 1957 ערך ה"מארגן פרייהייט" כינוס מיוחד של פעילי העתון, מנהיגי ארגונים יהודיים שמאלניים ושל צוות העורכים. המשתתפים בוועידה לא שינו את שמו של העתון, למרות שהכריזו על התרחקותו מהמפלגה הקומוניסטית. ה"מארגן פרייהייט" הוגדר כ"עתון עצמאי פרוגרסיבי של העם ושל הפועלים היהודים". הכינוס גם גינה את התיאוריה של "האינטגרציה" של היהודים הסובייטיים, מכיוון ש"האינטגרציה" לכאורה הוצאה לפועל באמצעות אמצעי דיכוי אדמיניסטרטיביים, נוביק הבטיח, שהעתון לא ישתוק עוד ביחס לפגמים של השיטה הסובייטית, ו"הביקורת הבונה" תהפוך לעיקרון בעיסוק בשאלות הנוגעות לחיים הסובייטיים.⁴⁶

נוביק עצמו לא עזב את המפלגה, למעשה, בפרשת דרכים זו הוא לא היה צריך לעשות כן. הנהגת המפלגה הקומוניסטית האמריקנית היתה עסוקה בניסיונות לתקן את הנזק, שנגרם מהתהודה שעוררו הגילויים, ולכן היא היתה מוכנה לקבל תוסר הסכמה מסוים בקרב החברים הנותרים. בדצמבר

סביר, שבהשפעת שליחותו של זלצברג, חתמו עשרים וששה כותבים ופעילים של ה"מארגן פרייהייט" (כולל העורך גוביק) על עצומה לממשלת ברית המועצות. הם דרשו הצהרה רשמית, שתגנה את צעדי הדיכוי נגד האינטלקטואלים ומוסדות היידיש הסובייטים, וגם פירסום פומבי לתכניות הנוגעות לחידוש הפעילויות התרבותיות בידיש.³⁵

תוכניות שלא בוצעו

מלבד הדו"ח של זלצברג, פירסם ה"מארגן פרייהייט" באוקטובר ובנובמבר 1956 מספר מאמרים, שנכתבו על ידי ג'י. קניג (שס'עט של מלך גרומב), עורך עתון היידיש הפריזאי "די נייע פרעסע", ומאוחר יותר, בינואר ובפברואר 1957 פורסמו מאמרים שכתב יהושע (ג'ז) גרשמן, עורך עתון היידיש מטורונטו, "קאנאדער וואכנבלאט". שני העורכים הקומוניסטים שהו זמן מה במוסקוה בניסיון להעריך את המצב. בעוד שזלצברג התרכז ב"כאב", קניג וגרשמן חיפשו "נתמה".

לקוראי ה"מארגן פרייהייט" נודע, שקיימת תכנית לחדש את תיאטרון היידיש במוסקוה. בסתיו 1956 הכינה ועדה של משרד התרבות של ברית המועצות את הפרוייקט "תיאטרון שלום עליכם", שימוקם ברחוב פושקינסקיה, ושיכלול צוות של שלושים שחקנים ובית ספר לעשרה שחקנים צעירים. ארבעה מחברי הוועדה היו פעילים בתיאטראות היידיש שמלפני 1948: מוישה בלנקי, מוישה גולדבלט, אפרים לויטר ולייב פולבר.³⁶ תוכנית מרשימה נוספת חזתה פירסום של יותר ממאה כרכים של ספרות יהודית מתורגמת לרוסית. מוישה בלנקי, שהיה היועץ היהודי הראשי של בית ההוצאה לאור הלאומי של ספרות יפה, כלל ברשימה סופרים כמו שלמה אבן גבירול, יהודה הלוי, חיים נתמן ביאליק, מגדלי מוכר ספרים, י.ל. פרץ, שלום עליכם, שלום אש, דוד אדלשטאט, מוריס רוזנפלד, מוריס וינצ'בסקי, יוסף אופטושו, ולמן שניאור, אפרים קגנובסקי, ביגם הלר, מוישה שולשטיין, וגם סופרי יידיש סובייטים, כגון: פרץ מרקיש (שישה כרכים), דוד ברגלסון (חמישה כרכים), דער נסתר, לייב קויטקו, דוד הופשטיין, איציק פפר ושמואל הלקיין.³⁷

קניג השתתף במספר פגישות, שאורגנו על ידי "אגודת הסופרים הסובייטית". בוריס פולבוי, אחד הריאליסטים הסוציאליסטים החשובים, מכר לקניג "הסבר" לדיכוי האנטי יהודי. לפיו, לברנטי קָרְיָה, ראש הק.ג.ב., לקח לידייו את כל הסמכויות במהלך השנים האחרונות לחייו של סטלין. הוא דן בשאלות מסוימות עם סטלין בשפה הגרוזינית וקיבל החלטות, שלא היו ידועות לחברי הפוליטבירו האחרים. היהודים נבחרו על ידי קָרְיָה כיעד מיוחד, במטרה לפגוע בשמה של ברית המועצות בתו"ל.³⁸ במשרדים של איגוד הסופרים פגש קניג לראשונה את העורך לעתיד של ה"סאוועטיש היימלאנד", אהרון ורגליס.³⁹ ב-6 בספטמבר 1956 ארגן ורגליס לקניג וגרשמן פגישה עם קבוצה של סופרי יידיש, ביניהם רוחל בוימווהל, זיאמה טלסין, יוסף קרלר, אברהם גונטר, שמואל גורדון, אהרון ליפשיץ, ישעיה לייבומירסקי, שיקה רדין, יוסף רבין והרש רמניק. היה זה האירוע הראשון, שבו הוצג ורגליס בתפקידו הבכיר לעמיתיו המערביים. פקידים מסוימים של המפלגה החליטו לקדם אותו, ולא מישהו אחר כמו בלנקי, למעמד של "המפקד העליון של היהודים הסובייטיים".⁴⁰

Friday, April 13, 1956

MORNING FREIHEIT — 4 — פרייהייט

דער דאקומענט וועגן אידישער קולטור אין סאוועטן-פארבאנד

וועכנטלעכע פאליטישע נאטיצן — פון ס. נאָוויק

וואס נעמיינער צו, פראָוואַצירן צוויי שעה־נאציאנאלע רייבונגען? דאָס איז, פארשטייט זיך, געווען אַ פארשווערונג געגן דער סאוועטן־פארבאנד — וועלכע האָט אין לענגליכע צייטן אָפגעשאַט אַנטי־סעמיטיזם, וועלכע האָט אין דער קאָנסטיטוציע פון 1936 אַריינגעשריבן דעם פאַר־באַט געגן די־סאָרוינאַציעס כּונגע נאַציאָנאַליזעטן, און האָט אויך אין 1950 געזען, אַז אין דער נײַער באַ־וועטישער ענציקלאָפּעדיע זאָל אַנטי־סעמיטיזם געשמעפלט ווערן מיט שאַרף און עס זאָל זינדער־האַלט ווערן סאַלינ'ס דערקלערונג, אַז אַנטי־סעמיטיזם איז אַן איבערבלייבעניש פון קאַנבאַליוס. דאָס פירט אָבער צו די טראַגישע אַנטי־סעמיטיזען, וואָס זײַנען אין דער זעלבער אַרץ — פאַרנעמט די לעצטע אַרץ, צײַט אַנטי־סעמיטיזען פאַר וועלכע פריינט

אַנטי־סעמיטיזם און ס'איז געקומען צום אויפבלי פון דער אידישער קולטור, מוראָדיג פאַרפירט גע־וואָרן. די לײזונג פון די פאַרבלע־טען פון דער אידישער באַפֿעלקערונג כּלל איז געהאַפּעוועט געוואָרן. אַנטי־אידישע מיטלען פון די פאַרשווערער עס איז ריכטיג, ווי דער דאָקומענט ווייזט אָן — און מיר האָבן עס דער־פאַרשטאָנדיג — אַז ניט נאָר דאָס איז רישע פאַלס אין סאוועטן־פאַרבאַנד האָט געהאַט אויסצושטיין פון די פאַרשווערער, וועלכע האָבן געקאַנגן אָרדעווען צוליב דעם „פּערזאָנען־קולט“, צוליב דעם וואָס עס איז ניט געווען קיין פאַלעסטינע פירערשאַפט, נאָר די פאַרשטעלונג פון סאַלינ'ען, אין דער אומגעזונטער אַטמאָספּע־רע, וואָס איז דורך דעם געשאַפן געוואָרן.

אַ דערשימער־דייגער דאָקומענט דער דאָקומענט, וועלכע די „פאַר־פרייהייט“ האָט היינטיגן מיטוואָך אין כּערעדרוקס פון דער וואַרשעווער „פאַלס־שטימע“, איז אַ דער־שימער־דייגער. ער האָט אָן ספּע מיר דערשימערט די ברייטע אידישע פאַ־טען באַזונדער די בויער פון דער אידישער קולטור און נאָר באַזונדער די פריינט פון סאוועטן־פאַרבאַנד. דער דאָקומענט האָט געטראָגן דעם נאָמען: „אוינער ווייטאָג אין אַרץ־זעך פריינט“ איז ריכטיג, אַז אַ פריינט איז פאַרן. עס איז שוין אַן געווינן געוואָרן אַפילו פון גענער פון סאוועטן־פאַרבאַנד, אַז די פראַגע, וואָס דאַרף געשמעלט ווערן איצט, איז: וואָס ווייטער? וועט מען ערנסט געמען בויען אין סאוועטן־

ב' 1950 (כותרת עליונה) מספר העתון על חלוקת פרס סטלין ליהודים בבדידת־המועצות. הגימה — מעריצה. ב' 1956 (כותרת תחתונה) הפך העתון למקורית

פרץ מארקיש

הגם וזמן העצמאות 1955 אין צייט, וועלכע כ'האב אין יענער זאמבונד, באנייען" (אונטערן פעך אין דער מאסווער, היינטיגער טייט רעדאקטירט. כ'לויב, אז צום נאמען פ. דיילאנד) זיינען נעווען: א נאוועא, ארטא פון פארבאנד פון די סוף פון יאר 1918 אין קיעו וינטלעכער בען, א יטורעפרינקייט, כאינעטיע שרייבער, אפגערדוקט גע' אין "פאלקספאלאנג" ארום יאר א פארטיי ווארן א מעלדונג, אז "דער סעקרעט קייט'עס ערשטע לידערוואמלונג מיט אן

פרץ מארקיש

פארטיי פון סאוועטישן שרייבער, "שוועלן", וואס האט נלייד באפעס נע שפרא פארבאנד האט אדנאקלינדט א קא טינט זיין ארט אין דער יונגער איי אויכנעטיי מיכיע ווען, דער ליטערארישער הישער דעוואלוציאנערסר ליטעראטור, דיכטער, ווייז פון דעם דיכטער פריז מארטיש, וואס האט אויפגעבליט אין די ערשט בעדי, ווי נע שטורעמס פון הער דעוואלוציע ברעכעריי דאס קאמיסיע איז באאויפטראנט גע ווארן צעווייטן פלענער ווען ארויסגעבן זיינע ווערק, אין ישיב פון דער האיינטיע ווען ארויסגעבן איז אונז באפאנט. פריז מארטיש'עס מעלות אין האבן ווי חסדונות, ווען וועלירי כ'האר יידישע און

מאמר על הסופר היהודי פרץ מארקיש, ש"נעלם" בברית המועצות. השנה - 1955

הסובייטים, כולל היסאוועטיש היימלאנד. אהרון ורגליס, שהתקבל בהתחלה בורעות פתוחות, הפך לאויב שלא ניתן להגיע עמו לכל הסכמה.⁵¹ שנה אחר שנה (העתון המשיך להתקיים עד ספטמבר 1988), החוג הגריאטרי של נוביק הלך והצטמצם, כשבמקביל התרחש בעתון שינוי באידאולוגיה מקומוניזם דוגמטי אל מעין "חזרה לשורשים" המרקסיסטיים לגיניסטיים, הכלאה של יידישקייט שמאלני וקומוניזם-אירופי.⁵² ב-1972 הורחק נוביק מהמפלגה באשמת "כניעה אופורטוניסטית ללחצים של הלאומנות היהודית והציונות."⁵³ בתקופה זאת, קיבלה המפלגה לשורותיה חברים חדשים (באוקטובר 1972 היא מנתה 16,500 חברים⁵⁴), ולכן ניתן היה להקריב קבוצה קטנה של זקנים עקשנים דוברי יידיש כדי ללכד את השורות.

קומוניסטים עם טראומה

עבור קומוניסטים מערביים רבים "שנת 1956 היתה תגובה שנדחתה", "מרוות ראוי בין מותה של האמונה והפרידה מהכנסיה".⁵⁵ בעקבות הגילויים של 1956 והפלישה הסובייטית להונגריה, המחזיקים בכרטיסי החבר וגם האוהדים עזבו בסופו של דבר את הכנסיה. עם זאת אלפים רבים מהם נותרו קומוניסטים בליבם, עם טראומה של אובדן היבט משמעותי (ואפילו המשמעותי ביותר) של חייהם.

1957 מנתה המפלגה 3,474 חברים בלבד, בהשוואה ל-22,663 בסוף 1955.⁴⁷ התרחקות החברים היהודים היתה מדאיגה במיוחד.⁴⁸ המגזין Jewish Life, עתון הלווין בשפה האנגלית של ה"מארגן פרייהייט", איבד 75 אחוזים מקוראיו כתוצאה מהגילויים של 57-1956.⁴⁹

על נוביק ועמיתיו העיקה האחריות, ובעיקר המוניטין של משתפי פעולה עם רוצחי האינטלקטואלים היהודים הסובייטים. לכן, הם השתמשו בהודמנות הזאת כדי להדיש את עצמאותם. הקרע עם מוסקווה ועם המפלגה הפרו סובייטית, היה ההדמנות לשמר לפחות חלק מהחוג של קוראי ה"מארגן פרייהייט". בכל זאת, למרות שההתרחקות הראשונית מהמפלגה נתפשה כצעד טקטי, הפער בין ה"מארגן פרייהייט" וההנהגה הקומוניסטית האמריקנית הלך וגדל בשנים הבאות. הכותבים והקוראים של ה"מארגן פרייהייט" מעולם לא יכלו לשכוח את הכאב של אוגוסט 1952. בין הסופרים שהוצאו להורג היו יידישים אישיים של נוביק, כולל שלושה פעילים לשעבר ב"מארגן פרייהייט": לאון טלמי, איליה וטנברג ותיקה וטנברג- אוטרובסקיה. יתכן שנוביק ידע, שהוא עצמו הוזכר במהלך החקירות כמרגל אמריקני וכלאומן יהודי.⁵⁰ אין פלא, שהוא עסק חלק ניכר מזמנו בשארית חייו בהעלאת זיכרונות כעושה נגד הסטליניזם. הוא והחוג שלו גם לא יכלו לשאת את ההיסטריה האנטי ציונית של השלטונות ואמצעי התקשורת

Jewish Life, יחד עם ה"מארגן פרייהייט" היו משולש כתבי העת של יהודי אמריקה מהאגף השמאלי, הקומוניסטי לשעבר. כתוצאה מכך, החטיבה היהודית של המפלגה הקומוניסטית באמריקה לא נעלמה, כפי שקרה לדוגמה באנגליה לאחר 1956.⁵⁹ אלא, נדרשו צורות חדשות של ארגון ואידאולוגיה, כדי להמשיך בתמיכה בתרבות היידיש, בהתנגדות להתבוללות ולאיימון התרבות הורה. בשל השיכחה, בעקבות ההלם של הדהיסטליניזציה, קוראי ה"מארגן פרייהייט" נסחפו באופן חלקי חזרה להיבטים מסוימים של האידאולוגיה של נעוריהם אידיאולוגיות סוציאליסטיות יהודיות, כגון אלו של הבונד, ושל פועלי ציון. ישראל הפכה למוקד התעניינות חשוב, בעוד שבעבר הם היו מאד נלהבים ביחס לבריובדיון. בסך הכל, החוג של נוביק הפך מחויב יותר לעניינים יהודיים מאשר לדוגמות קומוניסטיות.

למעשה, תהליך השינוי התרבותי של יהודי אמריקה מהאגף השמאלי החל בתחילת שנות ה-40, כאשר איצ'ה גולדברג, או הפדגוג היהודי הראשי של "המסדר", הכריז בגלוי על עצמאות אידיאולוגית ממגמת ההתבוללות של הקומוניסטים.⁶⁰ פיתוח תרבות היידיש מעבר לאמריקניזציה-קומוניסטית התבוללותית היתה תוכניתו של ה"YKUF", היידישער קולטור פארבאנד, והביטאון שלו "יידישע קולטור", שהוקם ב-1938 על ידי מבקר ספרות היידיש החשוב נחמן מייזל. הוא ויורשו, גולדברג, טענו שמטרתם היא להגיע ל"דרך מסוימת של חיים יהודיים", משולבת ב"תרבות יהודית חילונית ומתקדמת ושפת היידיש". ב-1978 טען גולדברג שה"YKUF והיידישע קולטור" עדיין קיימים, "מפני שהחיים היהודיים זקוקים לנו, מפני שהיה לנו תפקיד תרבותי מסוים ונחוץ מבחינה היסטורית."⁶¹

קיימת עדיין קבוצה קטנה של יהודים אמריקנים, שהיו בעבר בשמאל הקומוניסטי, ויש לה פורומים משלה וכתבי עת - "יידישע קולטור" ו-"Jewish Currents". רובם של הקוראים והפעילים שלהם כבר אינם מהגרים מזרח אירופים, אלא ילידיהם הקשישים ילידי אמריקה, שהתחנכו בידיש בבתי הספר של "מסדר העובדים הבין לאומי". קבוצה קרובה להם פעילה

כאשר קומוניסט עוזב את המפלגה הקומוניסטית, הוא חייב לעבור תהליך טיהור קשה ומיוחד, אשר אדם שלא הלך באותה דרך אינו מסוגל להבין. הסיבה לכך היא שבסוף ישנו פחד - סוג של פחד שלא יכול היה להתקיים אם המפלגה הקומוניסטית היתה ארגון בלבד. זהו הפחד העמוק מאד, הגורא, של מישהו שהתמסר לאילי שקר ונתן את עצמו לחלוטין.⁶²

בניגוד לכך, נוביק נתן לעצמו ולאנשי החוג שלו הזדמנות לבצע את הניתוח תחת הדרמה, שהיא החברות הנמשכת במועדון של ה"מארגן פרייהייט". חשוב להזכיר, שניתן היה להציג חברות זו כנאמנות לאידיאלים הישנים שהיא נקודת המוצא, שביחס אליה ניתן היה לסווג את כל החברים לשעבר מהמפלגה המחוקקים בדעות שונות כ"בוגדים" או כ"דוגמטים". במיוחד, כפי שטען נוביק, מכיוונו של "מארגן פרייהייט" היתה מסורת של עצמאות מההנהחה הסובייטית הישירה בתקופת "חזית העם" (Popular Front), בשנים 1935-1939.⁶³

במרס 1996, כששהיתי בניו יורק שאלתי את איצ'ה גולדברג, עורך ה"יידישע קולטור", מדוע נוביק לא עזב את המפלגה בשנות ה-50 המאוחרות או בשנות ה-60. תשובתו של גולדברג היתה: "הוא נשאר כל עוד הוא היה יכול, והוא ניסה להנהיג את תומכיו בקבוצה מאורגנת". אכן, נוביק הצליח בשמירה על חלק מסוים של קהל קוראיו. קומוניסטים יהודים עקשנים מעטים נשארו במפלגה, אשר פירסמה עבורם את העתון "Jewish Affairs" (שכלל שני עמודים ביידיש). אחרים עברו לתוגים של "השמאל החדש", ועבורם השינוי שחל לאחר שנת 1956 נקשר למציאת מקלט אידיאולוגי בסביבה האמריקנית הכללית, ולא בהוגים היהודיים בעלי האינטרסים הנוסטלגיים המזרח אירופים. רבים אחרים הפכו אפולייטיים לחלוטין או אפילו הצטרפו אל הציונים. בכל זאת, אנו יודעים שב-1977 היתה לעתון עדיין תפוצה של כמעט 6,000 עותקים (תפוצת השיא, בשנות ה-20 היתה 40,000-50,000 עותקים; וב-1934 22,000).⁶⁴ ה"יידישע קולטור", שיש הטוענים שהוא כתב העת הספרותי האמריקני ביידיש הטוב ביותר, כתב העת באנגלית, ה"Jewish Currents" (לשעבר

וואס פאר א צייטונג איז די "מארגן פרייהייט"?

נעסאכט פארבינדונגען מיט די סאָוועט־אוידישע שרייבער, — צום ערשטן טאָג זינט דעם טראַגישן איבערוויס אין 1948. דער דאָזיגער קאָנסעקס איז אַן ספּעקטאַקל פֿון נרוים באַריסונג פֿאַר אלע אידן, וואָס אינסערטירן זיך מיט אידישער קולטור.

שרייבער פֿון סאָוועטן - פֿאַרבאַנד, פּוילן, ישראל, פֿראַנקרייך

זאל דאָ נעאַנס ווערן, אַז די "מאָרגן־פֿרייהייט" איז ניס נאָר די איינציגע אידישע צייטונג אין אַמעריקע, וואָס קעמפֿט אויף אַ קאָנסטרוקט כּיזון און פֿאַרן אויסבוי פֿון דער אידישער קולטור אין סאָוועט־פֿאַרבאַנד, נאָר אויך די איינציגע וואָס ברענגט אַינעם דעם אירישן עולם די שאַפֿונגען פֿון די לעבעדיגע אידישע שרייבער אין סאָוועטישן לאַנד, — ווי זי אַז

די "מאָרגן־פֿרייהייט" איז ליכט פֿון די פֿראַבלעמען פֿון איצטיגן קאָנסעקס. — הייסטערדיגע פּוילן פֿון דעם באַריכט צו דער "מ. פ." קאָנזעקסען דעם 13טן יאָנואַר.

פֿון ב. נאָוויץ

די "מאָרגן־פֿרייהייט" איז אַ פֿראַגרעסיווע, אומאַפהענגיגע אידישע אַרבעטער און פֿאַלקס־צייטונג

אין אונזער באַריכט צו דער קאָנזעקסען ערב דעם דרייסיגסטן יוביליי פֿון דער "מאָרגן־פֿרייהייט" האָבן סײַ דערקלערט: "די 'מאָרגן־פֿרייהייט' איז אַ פֿראַגרעסיווע אידישע אַרבעטער און פֿאַלקס־צייטונג, אַן אויסנעם־אלעמען אַנטי־פֿאַשיסטישע צייטונג, וואָס דריקט אויס די איינציגע פֿון די ריזיגן שוואַרץ און די אַנדערע פֿון עטלעכע פֿון אַלעמאָדן

איזה עתון הוא ה"מארגן פרייהייט"? שאל העורך פסח נוביק, וענה בעצמו בינואר 1957. ממועד זה ואילך התרחק העתון מברית-המועצות

- מיכל מירסקי וקולגות לשעבר נוספים של סמולר, המגנים את ספרו מ־1982. ברצוני להודות ליצחק לודן, עורך הלבנס פראגן, ששלח לי עותק של החוברת.
18. Harrison E. Salisbury, "Reds Name Jews Purged by Soviet," *The New York Times*, 12 April 1956, 9. מאמרו של סליסבורי מתמצת את המאמר בפאלקס שטימע, שהודפס שוב במארגן פרייהייט ב־11 באפריל 1956.
19. פ. נאביק, "דער דאקומענט וועגן יידישער קולטור אין סוועטן-פארבאנד, מארגן פרייהייט, 13 באפריל 1956.
20. Russell Porter, "U.S. Reds Get New Line," *The New York Times*, 14 April 1956, 6.
21. "Russians Chided by Daily Worker," *The New York Times*, 6 June 1956, 6; Wayne Phillips, "U.S. Reds Demand Russia Tell More on Stalin Terror," *The New York Times*, 25 June 1956, 1.
22. "U.S. Reds' Paper Attacks Pravda," *The New York Times*, 3 July 1956, 5.
23. ל. אסטראבסקי, "א 02917", "די גאלדענע קייט" 32 (1958), 189. אפילו בשנות ה־80 אך מעט היה ידוע על הפרטים של הדיכוי האנטי יהודי לשם השוואה: Avraham Greenbaum, "A Note on the Tradition of the Twenty-four Soviet Martyrs," *Soviet Jewish Affairs* 17 (1987): 49-52. הגישה לתיעוד המקורי התאפשרה רק בעקבות ההודאה הרשמית שהתוצאות להורג ב־12 באוגוסט אכן התרחשו; ראה, *Izvestiia TsK* Kpss 12 (1989): 34-5.
24. מאמריו התפרסמו ב־30 באוקטובר, ב־8, ב־15, ב־22 וב־28 בנובמבר, ב־5, ב־12 וב־26 בדצמבר 1956.
25. Ivan Avakumovic, *The Communist Party in Canada: A History* (Toronto 1975), 226-7; "Canadian Red Aide Restored by Party," *The New York Times*, 19 July 1956, 3.
26. Merrily Weisbord, *The Strangest Dream: Canadian Communists, the Spy Trials, and the Cold War* (Montreal, 1994), 217, 219.
27. Jaff Schatz, *The Generation: The Rise and Fall of the Generation of Jewish Communists in Poland* (Lund, 1989), 187, 271-4; David Angel, "The Reconstruction of Jewish Communal Institutions in Postwar Poland: The Origins of the Central Committee of Polish Jews, 1944-1945," *East European Politics and Societies* 10, no. 1 (1996): 85-107.
28. ראה גם, Harry Schwartz, "Red Paper Scores Khrushchev's View," *The New York Times*, 25 December 1956, 15. על "פרשת קריס" ראה, Simon Redlich (ed.), *Evreiskii antifashistskii komitet v SSSR, 1941-1948* (Moscow, 1956) 95-8, 136-9.
29. הדו"ח פורסם בכתב העת המוסקוואי *Istochnik* 3 (1994): 95-101.
30. Avakumovic, *Communist Party*, 156; *Encyclopedia Judaica*, vol. 14 (Jerusalem, 1971), 710.
31. בין באק וולצברג שררה עוינות זה וזמן רב - ראה, Avakumovic, *Communist Party*, 226.
32. Weisbord, *Strange Dream*, 219.
33. "די שמועסן פון דער קאנאדער דעלעגאציע אין מאסקווע וועגן דער יידישער קולטור," מארגן פרייהייט, 29 באוקטובר 1956.
34. Avakumovic, *Communist Party*, 229.
35. "די ווענדונג צו די סאוועטישע פירער וועגן יידישער קולטור," מארגן פרייהייט, 4 בנובמבר 1956.
36. גיי. קניג, "א שמועס מיט פראפעסאר מאיישע בעלענקי וועגן ווידעראפבויו פון דער יידישער קולטור אין סאוועטן פארבאנד," מארגן פרייהייט, 17 באוקטובר 1956.
37. הנ"ל, "דער גאלדענער פאנד" פון דער יידישער ליטעראטור אין סאוועטן פארבאנד," מארגן פרייהייט, 19 באוקטובר 1956.
38. הנ"ל, "א שמועס מיט באריס פאלעבאי," מארגן פרייהייט, 26 באוקטובר 1956.

בקנדה. בטורונטו עדיין נמצא מרכז של "המסדר המאוחד של העם היהודי"; בוונקובר מופיע בשפה האנגלית, "המגזין היהודי פרוגרסיבי של קנדה", Outlook, שאחד מייסדיו היה יהושע גרשמן. קבוצות שוליים אלו עשויות לשרוד את חילופי הדורות, באמצעות גיוס חברים חדשים לשרותיהן מבין האנשים המחפשים את זהותם היהודית ושמהים למצוא אותה במסורת הסוציאליסטית היהודית החילונית.

עברית: טלי גלבוז

1. ב־1 ביולי 1922, שני נציגים של "המפלגה הקומוניסטית האמריקנית" הוכירו למוכירות הוועד הפועל של הקומונטרן, שהובטח מענק של 10,000 דולר לעתון היידיש הקומוניסטי, *Russian Center for Preservation and Study of Documents of Contemporary History*, col. 17, file 60, item 974, pp. 1-20.
2. א. לחוביצקי, "א יודיקער ענטפער, מארגן פרייהייט, 11 בנובמבר 1949.
3. Gunther Lewy, *The Cause that Failed: Communism in American Political Life* (New York and Oxford, 1990), 295.
4. לשם השוואה: Harvey Klehr, *The Heyday of American Communism, The Depression Decade* (New York, 1984), pp. 163, 282-5.
4. ציטוט מהספר: חיים סלובעס, א שליחעס קיין מוסקווע (גני יורק, 1985), 31-32.
5. Benjamin Pinkus, *The Soviet Government and the Jews, 1948-1967* (Cambridge, 1984), 209-10; Mordechai Altshuler et al. (eds.), *Sovetskie evrei pishut Ilie Erenburgu, 1943-1966* (Jerusalem, 1993), 76-7.
6. נחמן מייזל (מייזל), דאס יידישע שאפן און דער יידישער שרייבער אין סאוועטןפארבאנד (גני יורק, 1959), 9-9, "Ekhn," Anatoli Petrov, *Znamia* 8 (Moscow, 1992), 163-86.
7. אלעכסנדר פאמערבאן, "גיי ווייס, אז ווי קאנען אויז פעלשן," מארגן פרייהייט, 4 בינואר 1949. פורמנן (1905-1965) היה מרכז של סופרי היידיש הפרולטרים באמריקה, ומאוחר יותר - מתבר מוכשר של ספרות תעמולה. ב־1933-1935 הוא גר בקייב ולמד שם לתואר דוקטור בספרות יידיש פרולטרית בארצות הברית. ב־1950 הוא עזב את המפלגה הקומוניסטית וב־1962 פירסם בבואנוס איירס את ספר ה"חורה בתשובה" שלו, די סאוועטישע הרוגי מלכות.
8. ס. ביימן, "די ראל פון יידן אין אלע געביטן פון סאוועטישן לעבן," מארגן פרייהייט, 8 באפריל 1950.
9. Arkady Vaksberg, *Stalin Against the Jews* (New York, 1994), 138.
10. פסה נאביק, "די פארלוימדונג וועגן סאוועטישן אנטיסעמיטיזם," מארגן פרייהייט, 21 בספטמבר 1951.
11. ראה, לדוגמה, פ. נאביק, "דער אפקלאנג פון דער רעיווען-לעוויק געשיכטע אין ראטן-פארבאנד," מארגן פרייהייט, 15 באוקטובר 1929; מרדכי אלטשולר (עורך), בריוו פון יידישע סאוועטישע שרייבער (ירושלים, 1979), "מס".
12. מייזל, דאס יידישע שאפן, 104-96.
13. בנושא ההיסטוריה של נאום כרושצ'וב והפירסום שלו, ראה: V.P. Naumov, "K istorii sekretnogo doklada N.S. Khrushcheva na XX s'ezde KPSS", *Novaia I noveishaia istoriia* 4 (1996), 147-68.
14. Harrison E. Salisbury, "Soviet Confirms Jews' Execution," *The New York Times*, 7 March 1956, 13.
15. הערש סמאלאר, אף דער לעצטער פאסיציע מיט דער לעצטער האפענונג (תל אביב, 1982), 214-5. המאמר פורסם כמאמר מערכת ללא חתימה ב־4 באפריל 1956. לתרגום לאנגלית ראה, Pinkus, *Soviet Government*, 211-4.
16. סמאלאר, אף דער לעצטער פאסיציע, 216.
17. לשם השוואה, דער צדיק אין פעלץ (תל אביב, 1985). חוברת זו נכתבה על ידי

51. על תקופת הידידות ראה, לדוגמה, פסח נאביק, "געצעילטע טעג מיט ארן וערגעליס", *יידישע קולטור*, 10 (1963); 3; 41 Joseph and Abraham; Brumberg, *Sovyetish Heymland: An Analysis* (New York [1966]), 9. על תקופת העימות ראה, לדוגמה, "קאנאדער פראגרעסיוו באוועגונג ענטפערט וערגעליס", *מארגן פרייהייט*, 11 באפריל 1978; א. רעפארטער, "די 'געניאלע' מאנעוורע מיט 'סאוועטיש היימלאנד'", *שם*, 11 במאי 1979.
52. לשם השוואה, Paul Buhle, *Marxism in the United States: Remapping the History of the American Left* (London 1987), 193 הנ"ל, "Yiddish Left", *Encyclopedia of the Left*, 868 in טיד רעזניק, "אומבערטא טעראציני", *מארגן פרייהייט*, 1 בינואר 1984.
53. "U.S. Communists Say Yiddish Paper Serves 'Imperialism'", *The New York Times*, 15 May 1977, 43.
54. Lewy, *The Cause that Failed*, 308.
55. Tony Judt, *Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956* (Berkeley 1992), 149.
56. Howard Fast, *The Naked God: The Writer and the Communist Party* (London 1958), 136.
57. נוביק חזר על כך פעמים רבות; ראה, לדוגמה, את מאמרו "60 יאר אינעם גאנג פון דער צייט", *מארגן פרייהייט*, 18 באפריל 1982. למעשה, זה היה אופייני לכל המפלגה הקומוניסטית האמריקנית. ראה, Malcolm Sylvers, "American Communists in the Popular Front Period: Reorganization or Disorganization?", *Journal of American Studies* 23, no. 2 (1983) 375-93.
58. "U.S. Communists Say Yiddish Paper Serves 'Imperialism'", Klehr, *The Heyday of American Communism*, 166.
59. ראיון עם פרופ' שמעון אברמסקי, 8 ביולי 1997.
60. Buhle, *Marxism in the United States*, 191.
61. ראה, א[יציה] גולדברג, "פון האיידעש", *יידישע קולטור* 1 (1993), 5.
39. הנ"ל, "א באווד אין סאוועטישן שרייבער פארבאנד", *מארגן פרייהייט*, 20 באוקטובר 1956.
40. הנ"ל, "דער דראנג אין סאוועטן פארבאנד צו יידישע קולטור", *מארגן פרייהייט*, 22 באוקטובר 1956; הנ"ל, "שרייבער אין מאסקווע פארזיכערן: דאס געדרוקטע יידישע ווארט וועט ווידער לעבן", *שם*, 24 באוקטובר 1956; גי. גרשמן, "מיינע ערשטע טעג אין מאסקווע", *שם*, 18 בינואר 1957; הנ"ל, "אין סאוועטן פארבאנד איז פאראן א פארלאנג פאר יידישע קולטור", *שם*, 23 בינואר 1957.
41. א. רעפארטער, "רעדאקטאר פון קאנאדער וואכנבלאט ברענגט פרישן גרוס פון סאוועטן פארבאנד", *מארגן פרייהייט*, 1 בדצמבר 1956.
42. גי. קניג, "צוואנציק יידישע קאנצרט-גרופעס פארן ארום איבערן סאוועטן פארבאנד", *שם*, 16 באוקטובר 1956.
43. י. ב. בעיילין, "יידישקייט און סאציאליזם צי סאציאליזם און יידישקייט", *שם*, 1 בינואר 1957.
44. שלאיימע דוידמאן, "שלאנגט פאר ענדערונגען אין דער מארגן פרייהייט", *שם*, 3 בינואר 1957.
45. "פארשלאגן און מיינונגען וועגן דער מארגן פרייהייט", *שם*, 11 בינואר 1957.
46. פ. נאביק, "די שטעלונג צום סאוועטן פארבאנד", *שם*, 27 בינואר 1957; הנ"ל, "יואס פאר א צייטונג אין די מארגן פרייהייט", *שם*, 28 בינואר 1957.
47. Lewy, *The Cause that Failed*, 308.
48. Max Weiss, *The Meaning of the XXth Congress of the Communist Party of the Soviet Union* (May 1956), p. 30; Bernard K. Johnpoll (ed.), *A Documentary History of the Communist Party of the United States*, vol. VIII (Westport, CT, 1994), [558].
49. David A. Hacker, "Jewish Life/Jewish Currents", in *Encyclopedia of the Left*, eds. Mari Jo Buhle et al. (London, 1990), 390.
50. V.P. Naumov, *Nepavednyi sud: Poslednii stalinskii rasstrel* (Moscow, 1994), 378, 381.